

Торічний О. В., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, начальник НДВ НА ДПСУ імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький)

СТАЖУВАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті досліджено питання впливу стажування на формування професіоналізму майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання. З'ясовано, що саме стажування на кордоні є одним із провідних показників формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

В статті досліджено питання впливу стажування на формування професіоналізму майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання. З'ясовано, що саме стажування на кордоні є одним із провідних показників формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Під час реформування вищої військової освіти важливим аспектом оптимізації навчально-виховного процесу є посилення практичної спрямованості професійної підготовки майбутніх офіцерів. В умовах сьогодення на порядок денний постало питання про необхідність підготовки у вищому військовому навчальному закладі багатопрофільних фахівців, які мають ґрунтовні вузькоспеціалізовані знання та сформовані навички, орієнтовані на професійну й на особистісну кар'єру. Не є виключенням і офіцери-прикордонники, які навчаються в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ).

Вважаємо, що професійна діяльність сучасних офіцерів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) є надзвичайно різноманітною, що зумовлено складною структурою ДПСУ, а також тим, що з кожним роком розширюється спектр прикордонних спеціальностей та ускладнюється сама служба щодо охорони кордону.

На основі аналізу професійної діяльності офіцера ДПСУ встановлено, що він несе свою службу в умовах суттєвого інтелектуального, фізичного та емоційно-вольового навантаження, адже всі професійні ситуації, які виникають на кордоні, неможливо заздалегідь передбачити. Часто у професійній діяльності виникають непередбачувані ситуації, що мають екстремальний характер і ризик для життя офіцера-прикордонника.

Проведений теоретичний аналіз нормативно-правових актів [7–10], а також наукових досліджень військових фахівців [2; 12] надав нам можливість визначити

прикордонну службу як форму оперативно-службової діяльності, яка полягає у погоджених оперативно-пошукових, контрольних та режимних діях, що проводяться за єдиним задумом з метою недопущення порушень законодавства про державний кордон.

Функція спеціального характеру передбачає участь офіцерів у боротьбі з організованою злочинністю та протидію незаконній міграції на державному кордоні України в межах контрольованих прикордонних районів. У свою чергу, функція оборонного характеру передбачає координацію діяльності військових формувань та відповідних правоохоронних органів, що пов'язана із захистом державного кордону України.

Отже, випускник НАДПСУ повинен не лише отримати теоретичну підготовку для того, щоб виконувати зазначені функції, а й набути практичного досвіду з стажування на кордоні. Такий підхід надасть змогу майбутньому офіцеру-прикордоннику відповідно до змін у системі охорони державного кордону у міру необхідності виявляти ініціативу, гнучкість та творчо вдосконалюватися. У цьому аспекті основне завдання НАДПСУ полягає у можливості сформувати у майбутнього офіцера ДПСУ під час навчання здатність перетворювати фундаментальні теоретичні знання у професійні прикладні функції щодо охорони та захисту кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Зазначимо, що питання організації стажування сучасна наука досліджувала на теоретичному і методологічному рівнях. Наприклад, З. Слєпкань [11] стверджує, що практична

підготовка фахівця збагачує його професійну ерудицію й адаптує у світі професії; І. Біжан [1] також акцентує увагу на вагомості практичної підготовки майбутніх офіцерів; у дослідженні М. Нещадима [4] викладено кваліфікаційні вимоги до практичної підготовки військового фахівця. Але стажування майбутніх офіцерів-прикордонників, що є вагомою методичною засадою організації навчально-виховного процесу в НАДПСУ і має суттєвий вплив на процес формування високого рівня професійної компетентності, досліджено недостатньо.

Мета статті – розглянути питання впливу стажування на формування професіоналізму майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного теоретичного аналізу документальних джерел нами було визначено, що вагомим показником професійної компетентності офіцера-прикордонника є практичний досвід стажування на кордоні. Виходячи з цього, вважаємо за доцільне вивчити зміст та особливості реалізації практичної підготовки (стажування) під час навчання курсантів у стінах НАДПСУ.

Слід констатувати факт суттєвого підвищення вимог до рівня практичної професійної компетентності офіцера ДПСУ у цілому та рівня сформованості його професійної компетентності зокрема. Реалії професії офіцера вимагають нових підходів до розуміння пріоритетності професіоналізму в професійній діяльності, що безпосередньо містить високий рівень практичної підготовки. На наш погляд, ці зміни передбачають:

наближення навчально-виховного процесу до реалій оперативно-службової діяльності органів охорони державного кордону з урахуванням розвитку ДПСУ, форм та способів дій підрозділів у різних умовах обстановки, можливих нестандартних (кризових, конфліктних) ситуацій на державному кордоні;

формування у курсантів упевненості в тому, що основною запорукою успіху у справі забезпечення недоторканності державного кордону є високий професіоналізм та відданість кожного офіцера-прикордонника прикордонній справі;

визначення нових підходів щодо забезпечення практичної підготовки не лише

курсантів, але й керівного та науково-педагогічного складу;

упровадження у навчально-виховний процес вимог та положень Закону України «Про Державну прикордонну службу України», реалізації положень Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року, затвердженої указом Президента України від 19.06.2006 №546, Програми розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року, Концепції інтегрованого управління кордонами, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2010 року №2031-р, а також нормативних актів та розпоряджень Адміністрації Державної прикордонної служби України щодо організації оперативно-службової діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону.

З огляду на предмет нашого дослідження вагомими є висновки М. Нещадима [4] щодо кваліфікаційних вимог до практичної підготовки військового фахівця. У своєму дослідженні автор виокремив п'ять рівнів:

користувальницький (передбачає теоретичне навчання, яке містить знання призначення системи (об'єкта), його основних властивостей та практичне навчання (уміння застосовувати систему для вирішення прикладних завдань);

операторський (теоретичне навчання: знати принципи побудови системи і принципи дії системи (об'єкта) на структурно-функціональному рівні; практичне навчання: уміти готувати (будувати) і управляти системою (об'єктом) для вирішення прикладних завдань);

експлуатаційний (теоретичне навчання: знати методи аналізу функціонування системи (об'єкта) й методи аналізу, пошуку та усунення несправностей у системі (об'єкті); практичне навчання: уміти тестувати і аналізувати роботу систем (об'єктів) з метою виявлення й усунення несправностей у системі (об'єкті);

дослідницький (теоретичне навчання: знати методи дослідження систем і методи оцінки ефективності їхнього застосування для вирішення конкретних завдань; практичне навчання: уміти проводити наукові дослідження систем (об'єктів) з метою перевірки їхньої відповідності заданим властивостям, а також вибрати з безлічі систему, що надала б змогу найбільш ефективно вирішувати прикладні завдання);

технологічний (теоретичне навчання: знати методи синтезу, технологію розробки систем (об'єктів) і способи моделювання; практичне навчання: уміти здійснювати розробку систем (об'єктів), що відповідають заданим характеристикам (властивостям).

Усі зазначені рівні безпосередньо стосуються і до змісту кваліфікаційних вимог до професійної підготовки офіцера-прикордонника у НАДПСУ. Насамперед, зазначимо, що кожний із рівнів складається з теоретичної (грунтовні знання) та практичної (стажування на кордоні) частин, які є взаємозалежними та взаємозумовлюють одна одну. Аналіз керівних документів з питань професійної підготовки курсантів визначає пріоритетність практичного навчання й обумовлює основну ідею концепції неперервної професійної освіти майбутніх офіцерів.

З метою подальшого вдосконалення освітньої діяльності НАДПСУ, забезпечення більш якісного взаємозв'язку між теорією та практикою оперативно-службової діяльності органів охорони кордону, а також для підвищення практичних навичок курсантів-прикордонників проводиться практична підготовка. В Інструкції з організації, планування та ведення навчально-виховного процесу в академії зазначено, що «ця форма навчального процесу є необхідною складовою частиною підготовки спеціалістів в академії та покликана забезпечити набуття курсантами (слухачами) практичних професійних навичок і вмінь» [3, с. 75].

Під поняттям «практична підготовка майбутнього офіцера-прикордонника, яка зорієнтована на формування високого рівня професійної компетентності» ми розуміємо систему конкретних практичних заходів, що спрямовані на формування майбутнього фахівця як професійно та соціально відповідальної особистості, здатної застосовувати набуті знання і вміння в практичних оперативно-службових ситуаціях щодо охорони та захисту кордону.

На основі Закону України «Про вищу освіту» [6] встановлено, що навчальний процес у вищому навчальному закладі здійснюється у таких організаційних формах: навчальні заняття; самостійна робота; практична підготовка; контрольні заходи. Виходячи з цього, практична підготовка курсантів академії є повноцінною та вагомою складовою частиною навчального процесу, що являє собою комплекс заходів, які проводяться з метою поглиблення і закріплення одержаних знань, удосконалення

практичних навичок виконання обов'язків посадових осіб органів (підрозділів) охорони державного кордону.

Як зазначено у Положенні з організації та проведення практичної підготовки в НАДПСУ, «метою практики є опанування курсантами сучасних методів, форм організації діяльності відповідно до напрямків базової вищої освіти; формування в них на основі одержаних в академії знань професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час виконання відповідних обов'язків, пов'язаних із вимогами до фахівця; формування потреби систематично поновлювати свої знання і творчо їх застосовувати у повсякденній діяльності» [5, с. 27].

На основі аналізу нормативних керівних документів з питань професійної підготовки курсантів НАДПСУ можна констатувати, що практична підготовка передбачає:

удосконалення курсантами професійних знань, практичних навичок та вмінь за посадовим призначенням;

збір та узагальнення інформації щодо передового досвіду та сучасних поглядів з питань охорони державного кордону;

забезпечення більш тісного взаємозв'язку між теорією і практикою оперативно-службової діяльності органів охорони кордону, організації та забезпечення навчально-виховного процесу.

На основі теоретичного аналізу документальних джерел [3; 5; 10] у практичній підготовці курсантів можна виокремити певні постулати, а саме:

є рівноцінною складовою процесу підготовки майбутніх офіцерів у НАДПСУ;

передбачає безперервність та послідовність її проведення з метою вдосконалення обсягу теоретичних знань та набуття практичних умінь відповідно до освітнього кваліфікаційного рівня бакалавра та конкретної спеціалізації, яку здобуває курсант;

містить перелік видів практик для кожної спеціальності та спеціалізації, її форми, тривалість і терміни проведення їх визначаються в навчальних планах.

Практична підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників у НАДПСУ спрямована на виконання таких завдань: надання практичного характеру питанням щодо якісної підготовки курсантів до практики; розуміння сучасної моделі охорони державного кордону України курсантами та втілення її в практичну підготовку; набуття випускниками навичок із

Питання педагогіки

застосування правозастосовчих функцій підрозділів органів охорони державного кордону України.

Основними видами практики майбутніх офіцерів-прикордонників, які навчаються в

академії, є: ознайомча, навчальна практика, стажування.

У таблиці 1 подано характеристику змісту й особливостей зазначених видів практик.

Таблиця 1

Зміст та особливості основних видів практики курсантів

Вид практики	Характеристика	Особливості організації
Ознайомча	Призначена для первинного ознайомлення з різними видами практичної діяльності з обраної спеціальності	Сприяння формуванню необхідних професійних ціннісних орієнтацій
Навчальна	Проводиться з метою прищеплення практичних навичок зі спеціальності: у судах, прокуратурах та інших юридичних закладах; школах, музеях, гімназіях та інших закладах освіти; авторемонтних підрозділах органів ДПСУ	Передбачає залучення курсантів до виконання певної роботи за обраною спеціальністю у відповідних установах та проводиться у вільний від аудиторних занять час
Стажування	Проводиться на завершальному етапі навчання, після опанування теоретичної частини та перед виконанням кваліфікаційної роботи (проекту). Мета військового стажування полягає у підготовці майбутніх фахівців до самостійного виконання професійних функцій на певній посаді чи у сфері професійної діяльності	Передбачає набуття та вдосконалення практичних навичок і вмінь у виконанні обов'язків за посадовим призначенням, поглиблення та закріплення набутих узнань, умінь і навичок та проводиться на посадах відповідно до призначення курсантів у прикордонних загонах згідно із заявками академії та розпорядженнями Адміністрації Держприкордонслужби України

Серед усіх видів практики найбільш тривалою є стажування. Ураховуючи той факт, що саме стажування передбачає підготовку майбутніх офіцерів до самостійного виконання професійних функцій на певній посаді чи у сфері професійної діяльності щодо охорони кордону, вважаємо, що саме цей вид практики має найбільший вплив на процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ. Під час стажування курсанти мають змогу реально вдосконалити свої вміння та навички щодо виконання функцій правоохоронного, спеціального та оборонного характеру, а також погоджених оперативно-пошукових, контрольних та режимних дій.

У керівних документах, що чітко регламентують професійну діяльність офіцерів ДПСУ, зазначаються конкретні вимоги до їхнього навчання та здобуття освіти у стінах НАДПСУ. Суттєве зростання інформаційного потоку вимагає від викладацького складу формування ініціативної та творчої особистості майбутнього офіцера-прикордонника, який не лише відзначається глибокими та ґрунтовними теоретичними знаннями, а й

здобув певний практичний досвід з охорони кордону ще під час навчання.

У таблиці 2 подано перелік та стислу характеристику основних посад, які пропонуються курсантам-прикордонникам для проходження практики в органах охорони державного кордону.

Отже, як видно з таблиці 2, практична підготовка курсантів є диференційованою. На четвертому році навчання стажування майбутніх офіцерів проводиться безпосередньо в органах охорони державного кордону. При організації стажування в обов'язковому порядку до уваги береться напрямок підготовки курсантів та спеціальність, яку вони здобувають. Цей факт вважаємо надзвичайно позитивним та таким, що впливає на процес формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників відповідно до їхньої спеціалізації.

Встановлено той факт, що саме на основі стажування курсанти мають реальну можливість самостійно вирішувати професійні проблеми, шукати реальні шляхи у вирішенні різнопланових оперативно-службових завдань з метою недопущення порушень законодавства про державний кордон.

Питання педагогіки

Курсант, який стажується на кордоні, функціонує в особливому режимі, щопередбачає елементи ризику та необхідність застосування всіх теоретичних знань. Виходячи із зазначених фактів, вважаємо, що службове стажування на

кордоні має суттєвий вплив та сприяє підвищенню професійної компетентності майбутніх офіцерів і вдосконаленню професіоналізму майбутніх захисників кордону.

Таблиця 2

Характеристика посад для проходження стажування курсантів в органах охорони державного кордону

Навчальний курс		Посади
I курс		Молодший інспектор прикордонної служби відділення інспекторів прикордонної служби відділу прикордонної служби типу «Б»
II курс		Інспектор прикордонної служби відділення інспекторів прикордонної служби відділу прикордонної служби типу «Б»
III курс		Старший інспектор прикордонної служби відділення інспекторів прикордонної служби (дільничного інспектора 1-ї категорії відділення дільничних інспекторів) відділу прикордонної служби типу «Б»
IV курс	«Охорона та захист державного кордону»	Начальник відділення інспекторів, дільничних інспекторів прикордонної служби, начальник поста прикордонної служби, прикордонного контролю відділу прикордонної служби типу «Б»
	«Охорона та захист державного кордону», професійне використання – офіцер тилу	Офіцер служби логістики органу охорони державного кордону, заступник начальника відділу прикордонної служби з логістики відділу прикордонної служби типу «Б»
	«Охорона та захист державного кордону», професійне використання – офіцер кінологічної служби	Начальник кінологічного відділення (групи) відділу прикордонної служби типу «Б»
	«Правознавство», «Філологія» (для підрозділів охорони державного кордону)	Начальник відділення інспекторів прикордонної служби відділу прикордонної служби типу «Б»
	«Правознавство», «Філологія» (для підрозділів прикордонного контролю)	Начальник (заступник начальника) відділення інспекторів прикордонної служби відділу прикордонної служби типу «А» або «Б»
	«Автомобільний транспорт»	Заступник начальника відділу прикордонної служби з логістики відділу прикордонної служби типу «Б»

Виходячи із вагомості ролі стажування у процесі формування професійної компетентності, окремого розгляду потребує аналіз контролю та оцінювання цього виду практичної підготовки курсантів. Отже, оцінка результатів стажування на кордоні кожного курсанта здійснюється під час захисту складеного ним звіту про практику.

Для повноти розуміння вагомості практичної підготовки курсантів НАДПСУ у процесі формування професійної компетентності доцільно зупинитися на висвітленні проблем, що пов'язані з її організацією та проведенням. На основі відгуків керівників стажування та спілкування із самими курсантами

встановлено, що найбільш вагомими проблемами вважаються:

неможливість максимально повного застосування курсантом одержаних академічних знань у практичному середовищі органів охорони державного кордону України;

недостатній рівень сформованості професійної самосвідомості курсантів щодо вагомості стажування;

недостатність сформованості партнерських стосунків між курсантом і офіцером-наставником;

використання авторитарних методів формування вмінь та навичок практичної діяльності;

необ'єктивне оцінювання результатів стажування;

вибір викладачем неадекватних стратегій поведінки до невстигаючих курсантів;

незначна кількість баз, придатних для проходження практики.

У межах проведеного аналізу проблем практичної підготовки курсантів виокремлено чотири основні групи суперечностей у методичному процесі організації професійної підготовки.

Перша – протиріччя в загальній системі професійної підготовки; така складова, як практичні заняття, не має конкретизованої, комплексної спрямованості на набуття курсантами професійно орієнтованих практичних умінь та навичок. Як наслідок такого стану речей, на поверхню впливає явний розрив між теорією і практикою (різниця між результатами сесії і стажуванням). Ці факти підтверджує проведений аналіз відгуків за перший рік служби в органах охорони державного кордону – до 50 % молодих лейтенантів вважають недостатніми практичні навички.

Друга – навчальний матеріал і зміст практичних завдань має певний відрив від реальності організації оперативно-службової діяльності підрозділів охорони кордону.

Третя – з боку керівників стажування від підрозділів та органів охорони кордону існує спрощений та поверховий підхід щодо безпосередньої організації, проходження й оцінки діяльності курсанта-стажера на обійманій посаді під час проходження стажування, як результат – переважна більшість курсантів звітну документацію оформляє самостійно та оцінює своє стажування особисто, на свій розсуд. Підтвердженням цього факту є відсутність у щоденниках стажування у 40 % курсантів, які проходили стажування на посаді начальника відділення інспекторів, пропозицій щодо покращення навчально-виховного процесу академії.

Четверта – суперечності між вимогами до матеріально-технічного забезпечення кафедр сучасними спеціалізованими технічними засобами та їх практичною наявністю. Невідповідність, яка існує у матеріально-технічній базі, не повною мірою задовольняє викладача і курсанта при досягненні бажаного результату під час стажування.

З метою подолання виокремлених проблем та розв'язання суперечностей, а також для підвищення рівня професійної компетентності майбутніх офіцерів у процес практичної підготовки доцільно внести певні методичні інноваційні вдосконалення, а саме:

упровадити скореговані навчальні програми підготовки бакалаврів усіх напрямків підготовки, які нададуть випускнику можливість виконувати обов'язки як у пунктах пропуску, так і на «зеленому кордоні»;

відповідно до переліку посад розробити та вдосконалити щоденники практики з визначенням конкретних завдань на період практики;

переглянути співвідношення навчального матеріалу з практичним виконанням обов'язків;

розробити та впровадити в навчально-виховний процес НАДПСУ методичку аналізу ризиків та кримінального аналізу, провести повсякденний оперативний пошук, нові інформаційні технології, що використовуються в охороні кордону;

розробити комплексні ситуаційні завдання для проведення тренувань щодо дій із застосуванням зброї, спеціальних засобів та фізичної сили в типових ситуаціях під час виконання завдань з охорони та захисту державного кордону;

збільшити кількість занять у польовому навчальному центрі з використанням ділянки навчального відділу прикордонної служби;

на основі спеціальної навчальної дисципліни «Інформаційно-телекомунікаційні системи прикордонних підрозділів» провести підготовку курсантів-прикордонників стосовно використання в оперативно-службовій діяльності програмно-технічних комплексів «Гарт-1» (прикордонний контроль), «Гарт-2» (оперативно-чергова служба), «Гарт-3» (прикордонна служба), «Гарт-5» (інформаційно-аналітичне забезпечення).

Великий потенціал у справі поглиблення практичних умінь під час стажування курсантів 3–4-го курсів мають практичні заняття з питань огляду транспортних засобів. Ці заняття доцільно проводити на реальних зразках конфіскованих легкових і вантажних автомобілів, пасажирському залізничному вагоні, морському контейнері, які обладнані прихованими місцями для перевезення контрабандних товарів та

Питання педагогіки

нелегальних мігрантів. Такі практичні заняття проводяться спільно з представниками митної служби у порядку і послідовності, що визначені спільними керівними документами.

Отже, досліджуючи практичну підготовку курсантів-прикордонників, ми дійшли висновку до розуміння того факту, що саме стажування на кордоні є одним із

провідних показників формування професійної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ.

Перспективи подальших розвідок може бути спрямовано на дослідження організації навчальної та науково-дослідної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчання.

Література

1. **Біжан, І. В.** Організація навчально-виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі / І. В. Біжан. – Х., 2001. – 410 с.
2. **Діденко, О. В.** Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України : монографія / Діденко О. В. – Хмельницький : Вид-во Нац. академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2009. – 407 с.
3. **Інструкція** з організації, планування та ведення навчально-виховного процесу в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького / НАДПСУ. – Хмельницький : Вид-во Національної академії ДПСУ, 2004. – 178 с.
4. **Нещадим, М. І.** Військова освіта України : історія, теорія, методологія, практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Нещадим М. І. ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2004. – 56 с.
5. **Положення** з організації та проведення практичної підготовки керівного, науково-педагогічного складу, слухачів, курсантів та студентів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького : наказ ректора Національної академії Державної прикордонної служби України від 26 січня 2011 року №106 / Нац. академія Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – 2011. – 50 с.
6. **Про вищу освіту** : Закон України від 17 січня 2002 року, №2984-III, із змінами від 19 січня 2010 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.osvitanovog.at.ua/metod/norm_prav_doc.doc.
7. **Про Державну прикордонну службу України** : Закон України від 3 квітня 2003 року №661-IV // Прикордонник України : газета / ДПСУ. – 2003. – 17 трав. – С. 6–8.
8. **Про завдання** щодо подальшого розвитку системи військової освіти та вдосконалення підготовки військових фахівців : Директива МОУ від 1 грудня 2006 року №Д-55. – К. : МОУ, 2007. – 6 с.
9. **Про Концепцію охорони** державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 року №120 // Державний кордон України : збірник документів за 1996 р. / Держкомкордон. – К., 1997. – С. 27–37.
10. **Про Концепцію розвитку** Державної прикордонної служби України на період до 2015 року : Указ Президента України від 19 червня 2006 року №546/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/4591.html>.
11. **Слепкань, З. І.** Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі / З. І. Слепкань. – К. : Вища школа, 2005. – 239 с.
12. **Філіппов, С. О.** Психологічні особливості професійної діяльності офіцерів-оперативників Державної прикордонної служби України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Філіппов Станіслав Олександрович. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2004. – 202 с.

Torichnyy AV, Doctor of Education

TRAINING AS AN IMPORTANT FACTOR IMPROVEMENT OF PROFESSIONALISM FUTURE OFFICERS AND BORDER GUARDS IN THE LEARNING PROCESS

The article concerns the problem of apprenticeship influence upon the formation of professionalism of future officers-borderguards in the process of studying. It has been affirmed that apprenticeship is one of the main indices of formation of future officers-borderguards' professional competence.